

Received: 30 October 2019

Revised: 15 November 2019

Accepted: 2 December 2019

ละครร้องกรมพระนราฯ: ขุมปัญญาทางการแสดงจาก “วัง” สู่ “บ้าน”
H.R.H. PRINCE NARATHIP PRAPANPONG'S LYRIC DRAMA:
THE INTELLECTUAL TREASURE OF PERFORMANCE FROM
“ROYAL COURT” TO “FOLKWAYS”

พันธกานต์ ไบเทศ

Pantakan Baitate

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาเรื่องราวของละครร้องกรมพระนราฯ โดยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าตำรา การสัมภาษณ์ นำมาจัดกระทำข้อมูลและตีความ จนได้เห็นเส้นทางพัฒนาการของละครร้องกรมพระนราฯ หรือละครปรีดาลัย ที่มีจุดเริ่มต้นมาจากในวัง เป็นที่นิยมกันในหมู่ชาววัง เมื่อในวังนิยมประชาชนทั่วไปก็นิยมด้วย ทำให้ละครร้องได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ต่อมาเมื่อโรงละครหลักยุติการแสดง นักแสดงก็ออกมาตั้ง คณะละครของตัวเองโดยยังยึดเค้าเดิมจากต้นฉบับ คือนักแสดงจะต้องร้องบทร้องเอง โดยมีลูกคู่ร้องทำนองเอื้อน ในส่วนของบทเกริ่นนำหรือบรรยายความเป็นหน้าที่ของลูกคู่ เมื่อถึงยุคที่ละครร้องไม่เป็นที่นิยมวิชาละครร้อง ก็เริ่มสูญหาย แต่มีสำนักดนตรีไทยเชื่อว่าคณะดุริยประณีต ได้รับถ่ายทอดวิชาละครร้องเอาไว้ โดยครูบุญนาก เจนจบภณชกิจ ครูเอื้อนใหญ่ ศรีไกรวิน และครูชม้อย คังคะรัตน์ ได้ถ่ายทอดเพลงละครร้องเอาไว้ให้กับ ครูสุดจิตต์ ดุริยประณีต จึงกล่าวได้ว่าปัจจุบันละครร้องฉบับกรมพระนราฯ ที่ยังคงรูปแบบได้คล้ายคลึง ต้นฉบับมากที่สุดมีปรากฏอยู่ที่คณะดุริยประณีต

คำสำคัญ: ละครร้อง; ละครปรีดาลัย; ละครกรมพระนราฯ; ดุริยประณีต

Abstract

The current study aims to investigate H.R.H. Prince Narathip Prapanpong's Lyric Drama biography by obtaining data from textbooks and interviews. The obtained data are analysed to find the development processes of H.R.H. Prince Narathip Prapanpong's Lyric Drama, which is also known as "Predalai Drama". The analysis shows that the drama was originated in the royal court and then spread out to ordinary people. This makes the lyric drama gained more popularity at that time. After that, the lyric drama was disappeared from the royal court because the Predalai theatre was close. Many actors and actresses moved out from their old place and start created their own theatres again. In each theatre group, they still used the original lyric drama patterns like those in royal court such as lyrics, singing method, singing pattern, refrain lyric, refrain singing pattern and etc. Later, the lyric drama became deteriorated and not many lyric dramas were popular anymore. There was, however, one more Thai music institution named "Duriyapraneet" that still performed and preserved the original lyric drama following Predalai theatre style. The Duriyapraneet Thai Music Institution's lyric drama group was organized by Mrs.Sudjit Duriyapraneet. Nowadays, the lyric drama is neither famous nor popular like those in the past, but the Duriyapraneet Thai Music Institution still keeps practicing the original style of performance.

Keywords: Lyric Drama; Predalai Drama; H.R.H. Prince Narathip Prapanpong's Drama; Duriyapraneet

1. บทนำ

มหรสพของไทยมีความหลากหลายและมีวิวัฒนาการมายาวนาน ทั้งเนื้อหา ตัวละคร รูปแบบการนำเสนอ ขนบธรรมเนียม เสียงประกอบ การแต่งกายและบริบทอื่น ๆ อีกมากมาย โดยเกิดจากความคิดริเริ่มต่อยอดของโบราณจารย์ โดยปรับให้เข้ากับยุคสมัย มีการนำเอารูปแบบวัฒนธรรมมหรสพต่างชาติมาประยุกต์ใช้ บูรณาการจนทำให้รูปแบบการมหรสพของไทยมีมากมาย

การละครของไทย เป็นหนึ่งในมหรสพที่มีพัฒนาการมายาวนานตลอดทุกยุคสมัย มีรูปแบบหลักคือการนำเสนอเป็นเรื่องราว มีตัวละคร มีเหตุการณ์ จากการขับลำนำถึงบรรพบุรุษ เทพเจ้า ดำเนินพื้นบ้านในชุมชน ไปสู่สังคมชั้นสูง ละครมีบทบาทต่อสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม มีบทบาทสื่อสารระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ เป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตตามความเชื่อท้องถิ่น เป็นเครื่องมือแสดงพลังอำนาจในทางเศรษฐกิจและการเมือง เป็นกุศโลบายตีกรอบจารีตทางสังคม ถ่ายทอดเรื่องราวของชีวิตผ่านศิลปะหลากหลายแขนงที่เกี่ยวคู่กัน ผู้ที่สร้างละครและผู้เสพละครจะได้ลิ้มรสความงาม ความสะเทือนอารมณ์สัมผัสกับรสของการแสดง สีสันทาท่าง การเคลื่อนไหว เครื่องแต่งกาย และการรังสรรค์ความงามทางสุนทรียะให้เกิดในการละครรูปแบบต่าง ๆ มี โขน หนังใหญ่ ละครนอก ละครใน ละครพันทาง ลิเก หุ่นกระบอก ละครร้อง เป็นอาทิ

2. คำว่า “ละครร้อง”

ละครร้อง เป็นละครเวทีอย่างหนึ่งของไทย ใช้การขับร้องและบรรเลงดนตรีเป็นหลักในการนำเสนอเรื่องราวของละครตลอดทั้งเรื่อง อาจมีการใช้บทสนทนาแทรกเล็กน้อย เช่น การพูด การชักชวนของตัวละคร เพื่อให้ช่องว่างของบทนั้นสมบูรณ์ โดยมากมักเป็นบทเจรจาที่อาศัยปฏิภาณของตัวตลก แต่ที่สำคัญที่สุดคือการใช้การขับร้องเป็นพื้นฐาน โดยผู้แสดงจะต้องเป็นผู้ขับร้องเอง ซึ่งวิธีการขับร้องนี้ก็จะแตกต่างจากการร้องละครตีกาพย์ซึ่งมีลักษณะการแสดงคล้ายกัน กล่าวคือละครตีกาพย์นั้น ผู้แสดงจะต้องร้องเพลงเองในส่วนที่เป็นบทกลอนและเอื้อน แต่สำหรับละครร้องนั้น ผู้แสดงจะร้องบทของตนเฉพาะคำร้อง ส่วนเอื้อนจะมีนักร้องที่เป็นผู้หญิงจำนวนมากกว่าหนึ่งคนช่วยร้องแทรกให้ เรียกว่าลูกคู่ โดยการร้องเอื้อนของลูกคู่นี้จะเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้แสดงได้ประดิษฐ์ บันแต่งคำร้องเข้ากับอารมณ์ของการแสดงฉากนั้นๆ ได้มากขึ้นโดยไม่ต้องพะวงกับทำนองเอื้อน นอกจากนี้ ลูกคู่ยังมีหน้าที่ในการร้องบรรยายความเล่าเรื่องของแต่ละฉากในกรณีที่ไม่ใช่บทเฉพาะของตัวละครตัวใดตัวหนึ่ง

ตัวอย่าง รูปแบบการร้องละครร้องโดยนักแสดงร้อง และลูกคู่ร้องเอื้อน (ช่วงที่ลูกคู่ร้องปรากฏคือจุดที่มีกรอบ)

บทร้องเพลงดาวล่อ (จากบทละครเรื่องตุ๊กตาทอง)

แฉล้ม- ตากี้ดำ   ผมงี้ดำ   ทำจريت
 ไม่มีจิต   มีเอิ้น   เดินไม่ได้
 แม้นแม่นี่   มีชีวิต   มีจิตใจ
 สนุกใหญ่   โลดเต้น   เล่นด้วยกัน

เพลงดาวล่อ ชั้บร้องบทสนทนาโดยตัวละคร มีลูกคู่ร้องเอื้อน ตามวรรคตอนต่อไปนี้

เที่ยวที่ 1 บรรทัดที่ 1 ลูกคู่ร้องห้องที่ 5 ห้องที่ 6 ห้องที่ 7

ทำนองดนตรี	----	----	- ล ช พ	ช ล พ ช	----	ล ช พ ร	พ ร ด ท	- ด - ร
ทำนองร้อง	----	----	- ช พ ช	- ล พ ช	---ช	ล ช พ ร	พ ร ด ท	-- ด ร
คำร้อง			ตากี้ดำ	ผมงี้ดำ	เออ	เหอะเออเออเออ	เห้อเออเออทำ	จ ริต

เที่ยวที่ 1 บรรทัดที่ 2 ลูกคู่ร้องห้องที่ 1 ห้องที่ 2 ห้องที่ 5 ห้องที่ 6 ห้องที่ 7

ทำนองดนตรี	----	----	ดี ท รี้ ดี	- ท ล ช	---ช	- ช ช ช ช	ท ช พ ท	- ด - ร
ทำนองร้อง	--- ร	----	- ดท - ด	ท ลช-พ	---ช	----	ท ช พ ท	- ดี รี้
คำร้อง	เออ		ไม่มี	ฮือฮือฮือ จิต	เออ		เห้อเออเออเออ	มี เอิ้น

เที่ยวที่ 1 บรรทัดที่ 3 ลูกคู่ร้องห้องที่ 1 ห้องที่ 2 ห้องที่ 3

ทำนองดนตรี	----	----	ดี ท รี้ ดี	- ท ล ช
ทำนองร้อง	--- รี้	----	ดี ท รี้ ด	ท ล - ดี
คำร้อง	เออ		เออเออ เต้น	ไม่ได้

เที่ยวที่ 2 บรรทัดที่ 1 ลูกคู่ร้องห้องที่ 1 ห้องที่ 2 ห้องที่ 5 ห้องที่ 6 ห้องที่ 7

ทำนองดนตรี	-----	-----	- ล ช พ	ช ล พ ช	-----	ล ช พ ร	พ ร ด ท	- ด-ร
ทำนองร้อง	--- ช	-----	- ล ช ช	พ ช ช ล	--- ช	ล ช พ ร	พ ร ด ด	- ทด - ร
คำร้อง	อือ		แมนแมน	มีชีวิต	เออ	เหอะเออเออเออ	เหอเออเออเออ	จิต ใจ

เที่ยวที่ 2 บรรทัดที่ 2 ลูกคู่ร้องห้องที่ 1 ห้องที่ 2 ห้องที่ 5 ห้องที่ 6 ห้องที่ 7

ทำนองดนตรี	-----	-----	ด ท รื ด	- ท ล ช	--- ช	- ช ช ช	ท ช พ ท	- ด - ร
ทำนองร้อง	--- ร	-----	-- ด ท	--- พ	--- ช	-----	ท ช พ ท	- ดท - ดร
คำร้อง	เอย		สนุก	ใหญ่	เออ		เหอเออเออเออ	โลด เต้น

เที่ยวที่ 2 บรรทัดที่ 3 ลูกคู่ร้องห้องที่ 1 ห้องที่ 2 ห้องที่ 3

ทำนองดนตรี	-----	-----	ด ท รื ด	- ท ล ช
ทำนองร้อง	--- รื	-----	ด ท รื ด	ท ล - ช
คำร้อง	เออ		เออเอย เล่น	ด้วย กัน

ละครร้องแต่เดิมเมื่อแรกประดิษฐ์ขึ้นมานั้น นิยมใช้หญิงล้วนในการแสดง จะมีแทรกตัวละครผู้ชายก็เฉพาะฉากตลกหรือตัวติดตามตัวแสดงหลักเท่านั้น การแต่งกายมักแต่งให้สมกับเนื้อเรื่องที่แสดง นักแสดงหญิงที่รับบทเป็นผู้ชาย จะแต่งตัวตามแบบผู้ชาย มีการตัดผมสั้นอย่างสุภาพบุรุษ สำคัญกว่านั้นคือเสียงต้องทุ้มต่ำอย่างเสียงผู้ชายจึงจะสมจริงและมักได้รับความนิยมที่สูงมากจากคนดู จนถึงปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 7 จึงเปลี่ยนตัวแสดงในละครร้องให้เป็นชายจริงหญิงแท้

ประเภทของละครร้องสามารถจัดกลุ่มได้ 2 แบบคือ แบ่งโดยประวัติความเป็นมา และแบ่งตามลักษณะการแสดง

2.1 แบ่งละครร้องตามลักษณะความเป็นมา

2.1.1 ละครร้องแบบไทยเดิม เป็นละครที่ใช้บทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงได้แนวคิดดัดแปลงมาจากต่างประเทศ การแสดงดำเนินด้วยการร้องมีการรำแทรก ละครร้องประเภทนี้บางครั้งเรียกละครร้องแบบพระมงกุฎ

2.1.2 ละครร้องสลับทู ผู้ให้กำเนิดคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงดัดแปลงมาจากละครของชาวตะวันตก ใช้ผู้หญิงแสดงล้วนๆ ใช้ตลกผู้ชายเป็นตัวประกอบ ดำเนินเรื่องด้วยการร้องเพลง ผูกเรื่องแบบชีวิตสามัญชน บางครั้งเรียกละครแบบนี้ว่าละครปรีดาถ้อย

2.2 แบ่งละครร้องตามลักษณะการแสดง

2.2.1 ละครร้องล้วน ๆ ตลอดเรื่อง ละครชนิดนี้เป็นละครร้องที่แท้จริงใช้เพลงร้องไม่มีคำพูด เช่น บทร้องเรื่องสาวตรี พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 6 ซึ่งทรงนิพนธ์เป็นกลอนตลอดเรื่อง โดยมีพระประสงค์ให้ตัวละครขับร้องบทกลอนโต้ตอบกัน และเล่าเรื่องเป็นเพลงแทนการพูด

2.2.2 ละครร้องสลับทู เป็นแบบละครร้องในปัจจุบันนี้ คือ มีทั้งคำร้องและคำพูด แต่ยึดถือการร้องเป็นส่วนสำคัญ ส่วนการพูดเป็นเพียงบทแทรกและบททวนบทที่ร้องมาแล้วเท่านั้น แม้จะตัดคำพูดออกทั้งหมด เหลือแต่บทร้อง ก็ยังได้เรื่องสมบูรณ์

3. กำเนิดละครร้อง

ละครร้องมีต้นเค้ามาจากละครของชาวมลายู ชื่อว่า ละครบังสาวัน ได้เคยเล่นถวายหน้าพระที่นั่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ณ เมืองไทรบุรี ดั่งมีบันทึกถวายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพมีลายพระหัตถ์ถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในสาส์นสมเด็จพระนางเจ้าว่า “หม่อมฉันนึกถึงแต่เรื่องหนหลังขึ้นได้จะเลยเล่าบรรเทาถวายด้วยเดิมเมื่อ ร.ศ.109 สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จไปประพาสแหลมมลายู เวลาประทับอยู่ ณ เมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรทาละครมลายูซึ่งฟังมีการประดิษฐ์ขึ้นใหม่เรียกว่าบังสาวัน แปลเป็นภาษาอังกฤษว่ามาเลย์ โอเปร่า มาเล่นถวายทอดพระเนตร ต่อนี้มาอีกหลายปี พวกละครบังสาวันนั้นเข้ามาเล่นในกรุงเทพฯ โรงที่เล่นอยู่ข้างวังบูรพา ใกล้บ้านเก่าหม่อมฉันเอง...และละครบังสาวันนั้นเองที่กรมพระนราธิป เอาไปคิดแก้ไขเป็นไปอย่างละครร้อง”

กรมพระนราธิป ที่ถูกกล่าวถึงในลายพระหัตถ์ข้างต้น คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า วรวรรณากร กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ มกุฎวงศันถุภดี มหากวีนิพนธ์วิจิตร ราชโกษาธิกิจจิรูปการ บรมนถุบาลมหาสวามีภักดี ขัตติยศักดิ์อดุลพุลกลญาณวัตร ศรีรัตนไตรย์คุณาลงกรณ์ นรินทรบทิทร พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับ เจ้าจอมมารดาเขียน ต้นราชสกุล วรวรรณา ณ อยุธยา

กรมพระนราธิป ทรงเป็นเจ้านายที่เอาพระทัยใส่ในกิจการการละครไทย โดยเฉพาะเรื่องละครร้องจนได้พระสมัญญานามว่า “พระบิดาแห่งการละครร้อง” ทั้งนี้ เพราะกรมพระนราธิปทรงมีคณะละคร ส่วนพระองค์อยู่แต่เดิม ซึ่งละครของพระองค์ก็รับมาจากเจ้าจอมมารดาเขียน มารดาของพระองค์ นอกจากนี้

หม่อมต่วนศรี วรวรรณ ชายาของพระองค์ ก็เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการละครทั้งยังสามารถประพันธ์เพลงไทย ได้ทั้งทางเครื่องและทางขับร้อง ปัจจุบันต่างๆเหล่านี้ กอปรกับความชื่นชอบในรูปแบบการแสดงของละคร บังสาวัน ทำให้กรมพระนราฯ ทรงพัฒนา ปรับปรุงละครบังสาวันให้เป็นการแสดงอย่างไทยใช้ขับร้องเป็น กลอนสุภาพ ร้องด้วยทำนองเพลงไทยเดิมสองชั้นที่ไพเราะฟังง่าย หรือบางครั้งก็ใช้เพลงที่หม่อมต่วนศรี วรวรรณ แต่งทำนองขึ้นใหม่

ดังที่กล่าวไปในข้างต้น ละครร้องยุคแรก ใช้ผู้แสดงหญิงล้วน ทำท่า ร้อง แต่งกายตามเนื้อหา ในบทละคร ในช่วงเอื้อนของเพลงร้อง ใช้ลูกคู่หญิงเป็นผู้ช่วยร้อง ดนตรีประกอบใช้วงปี่พาทย์ไม้ نرم มีฉาก งดงามสมจริง ดำเนินเรื่องกระชับ ใช้ถ้อยคำเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน ซึ่งได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากผู้ชม ทั้งในวังและนอกวัง (พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ, 2556, น. 232)

4. ละครร้องยุคบุกเบิก

ยุคบุกเบิก เริ่มในสมัยรัชกาลที่ 5 ใช้การขับร้องโดยตลอดทั้งเรื่อง จึงต้องใช้คนที่มีความสามารถสูง ต้องมีเสียงไพเราะ ขวนฟัง ใช้บทเก่ง รูปร่างงดงามหน้าตาสมส่วนตามบทบาท ใช้วงปี่พาทย์เป็นพื้น โดยมี หม่อมต่วนศรี เป็นผู้ช่วยดูแล

ละครเรื่องแรกที่สันนิษฐานว่ากรมพระนราฯ จัดแสดงขึ้น โดยเปิดตัวที่โรงละครวิมานเนรมิต ในปี พ.ศ. 2449 คือเรื่อง โฉมเบ๊ และในปีเดียวกันก็ได้จัดแสดงถวายรัชกาลที่ 5 บนชบวนรถไฟ ขณะเสด็จประพาส เข้าพระพุทธรบาท สระบุรี เรื่องอิสระแห่งตน

ต่อมาทรงเล่นละครเรื่องอาหรับบริศมี ซึ่งเป็นลักษณะการพูดประกอบร้อง สันนิษฐานว่าจะจะเป็นละคร ร้องสลับพูดเรื่องแรกที่ทรงประพันธ์ขึ้น และคาดว่าจะได้ทรงทดลองแสดงละครร้องสลับพูดที่แปลมาจาก ภาษาต่างประเทศอีกสองเรื่องที่โรงละครวิมานเนรมิต คือ เรื่องขวดแก้วเจียรไน และ ตึกตายอดรัก

ช่วงปี พ.ศ. 2450 ถึง พ.ศ. 2451 โรงละครวิมานเนรมิตเกิดไฟไหม้ เครื่องละคร เครื่องดนตรี ทุกอย่างเสียหาย หม่อมต่วนจึงหยุดทำการแสดงเพราะไม่มีโรงจะเล่น ในปีนั้นเป็นปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้คณะละครร้องในสังกัดกรมพระนราฯ กับหม่อมต่วนศรี เข้าไปทำการแสดงที่พระราชวังสวนดุสิตเพื่อแก้บนเทวดา ซึ่งเรื่องราวที่ทรงแก้บนนั้นมียุ่ที่ว่า ในเขต พระราชวังสวนดุสิตนั้น มีต้นลิ้นจี่อยู่ต้นหนึ่งไม่เคยออกลูกสักครั้ง หลังจากรัชกาลที่ 5 เสด็จกลับจาก ประพาสยุโรป ครั้งที่ 2 จึงทรงบนเทวดาว่า หากลิ้นจี่ต้นนี้ออกลูก จะทรงให้มีละครหม่อมต่วน ซึ่งลิ้นจี่ต้นนั้น ก็ได้ออกลูกจริงดังที่ทรงบนบานไว้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หาละครหม่อมต่วนเข้าไปแสดงแก้บน ครั้นพอได้ทราบข่าวว่าคณะละครหม่อมต่วนหยุดการแสดงไปเสียแล้วเพราะเพลิงไหม้โรงละคร จึงเกิดปัญหา ขัดข้อง เพราะต้องแก้บน สุดท้ายหม่อมต่วนจึงฟื้นฟูละครขึ้นมาใหม่ โดยจัดเรื่อง พระลอ เข้าไปแก้บนในวัง

ชาววังติดใจกันมาก ต่างร้องว่าจะขอชมละครกรมพระนราธิปอีก จึงต้องจัดเอาละครเรื่อง สาวเครือฟ้า เข้าไปแสดงอีกครั้ง เหตุว่าคณะละครนี้ ฟันกลับขึ้นมาได้ด้วยพระมหากษัตริย์คุณจากพระเจ้าอยู่หัว เมื่อคนในวัง ชื่นชม คนนอกวังก็อยากชมบ้าง จึงเกิดเป็นโรงละครใหญ่อีกครั้ง กรมพระนราธิปจึงตั้งนามคณะว่า ละครหลวงณมิตร โรงละครใหม่ที่ตั้งขึ้นก็ประทานชื่อว่า โรงละครปริดาลัย เปิดจำหน่ายตั๋วให้ผู้คนเข้าชม ดังนั้น ละครเรื่องในยุคที่ 2 ของกรมพระนราธิปจึงมักเรียกว่า “ละครเรื่องปริดาลัย”

5. ละครปริดาลัย

ลักษณะการแสดงละครปริดาลัยในระยะเริ่มต้นนี้ยังคงผู้หญิงแสดงล้วน ร้องเพลงตลอดเรื่อง ตัวละคร ขับร้องโต้ตอบกัน ไม่ได้แต่งตัวรัดเครื่องแล้ว และเล่าเรื่องเป็นทำนองแทนการพูดไม่มีบทพูดแทรกจัดฉาก ตามท้องเรื่อง ใช้แสงสีเพื่อเพิ่มอรรถรสให้ผู้ชม ต่อมาได้พัฒนาเป็นการร้องสลับพูด คือมีทั้งการร้องและพูด บทพูด แต่หนักไปทางร้องมากกว่า บทพูดส่วนใหญ่ก็เป็นการทวนบทที่ร้อง แต่เพิ่มอารมณ์และจรดไปตาม เนื้อหาฉากนั้นหรือตามจรดความสามารถของผู้แสดง แม้จะตัดบทพูดออก บทร้องก็ยังคงดำเนินเรื่องต่อไปได้ จนจบความ มีลูกคู่ร้องรับอยู่ในฉาก เว้นแต่การดำเนินเรื่องหรือการเกริ่นนำ จะใช้ลูกคู่ร้องล้วนๆ ละครเรื่อง ในยุคหลังจากนี้ไปก็ได้พัฒนาขึ้นอีกโดยนำเอานักแสดงผู้ชายเข้ามาเล่น กลายเป็นการแสดงที่ใช้ ชายหญิงแท้ ตามบทละคร ใช้ท่าทางแบบธรรมชาติ ไม่ใช่ท่าทางนาฏยภาษาอย่างละครโบราณ ซึ่งกรมพระนราธิป ทรงเรียกการแสดงอย่างนี้ว่า ละครกำแบ

6. ละครเรื่องยุคหลังละครปริดาลัย

ในปี พ.ศ. 2456 คณะละครปริดาลัยได้หยุดทำการแสดง แต่ก็เกิดคณะละครอื่นๆที่เป็นลูกศิษย์ ของกรมพระนราธิปโดยยังทำการแสดงตามรูปแบบของละครจากโรงปริดาลัย บางคณะก็ใช้พื้นที่โรงละคร ปริดาลัยทำการแสดงต่อ ในปลายสมัยรัชกาลที่ 6 บรรดาศิษย์ผู้มีฝีมือจากยุคปริดาลัย ได้ออกมาตั้ง คณะละครเรื่องของตนเองมากมายหลายกลุ่ม ที่มีชื่อเสียง คือ คณะปราโมทย์ คณะปราโมทย์เมือง คณะประเทืองไทย คณะไฉวเวียง คณะวิไลกรุง คณะเสรีสำเร็จ คณะบันเทิงไทย คณะนาครบันเทิง และคณะเทพบันเทิง เป็นต้น ซึ่งคณะละครเรื่องเหล่านี้ก็ได้ันักร้องนักแสดงตัวหลักๆจากยุคปริดาลัยไปเป็น ตัวเอกทั้งสิ้น ทั้งหมดม้วน แม่เอื้อน แม่เอื้อนใหญ่ ศรีไกรวิน แม่บุญนาก เจนจบภัณฑทกิจ รวมไปถึงรุ่นเล็ก อย่างแม่ชม้อย คังคะรัตน์ ซึ่งได้เป็นครูละครเรื่องมาจนถึงรัชกาลที่ 9

แม่บุญนาก เจนจบภัณฑทกิจ ได้มาตั้งโรงละครของตนเองบริเวณปากตรอกวัดสังเวชวิศยารามและ ใหว่งป่าพาทย์ ของครูสุข ดุริยประณีต แห่งสำนักดนตรีบ้านดุริยประณีต บางลำพู เป็นผู้บรรเลงป่าพาทย์ ประกอบการแสดง

7. บ้านดุริยประณีต

บ้านดุริยประณีต หรือบ้านบางลำพู เป็นสำนักดนตรีไทยเก่าแก่ที่มีชื่อเสียง ก่อตั้งโดยครูสุขและครูแถม ดุริยประณีต มีทายาทเป็นนักดนตรีไทยที่มีชื่อเสียงมากมาย มีทายาทสายตรงจากตระกูลนี้ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ ถึง 2 ท่าน คือครูสุตจิตต์ ดุริยประณีต ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (คีตศิลป์) ปี พ.ศ. 2536 และครูสุรางค์ ดุริยพันธุ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (คีตศิลป์) ปี พ.ศ. 2560

บ้านดุริยประณีตได้ร่วมทำการแสดงละครร้องร่วมกับคณะละครนาคบันเทิง ของแม่บุญนาท เจนจบภัณฑกิจ ที่ตั้งวิกละครอยู่บริเวณตรอกไก่แจ้ (ปัจจุบันคือปั้มน้ำมันใกล้ๆพิพิธภัณฑน์บางลำพู ปากตรอกวัดสังเวชวิศยาราม) นับเป็นปฐมบทที่บ้านดุริยประณีตในการทำละครร้อง และนายโรงละครร้องซึ่งมีความสำคัญกับละครร้องของบ้านดุริยประณีตอีกสองท่านคือ แม่ข่ม้อย คังครัดน์ และแม่เอี่ยน ศรีไกรวิน โดยครูสุตจิตต์ ดุริยประณีต (ศิลปินแห่งชาติ) อดีตประธานมูลนิธิดุริยประณีต เป็นผู้ที่ได้รับถ่ายทอดเพลงละครร้องจากแม่ครูละครร้องทั้งสองไว้เป็นจำนวนมาก และได้ปรับปรุงทางร้องละครร้องให้มีลีลาการร้องในรูปแบบของบ้านดุริยประณีต บทละครบางเรื่องได้รับการดัดแปลงโดย ม.ล.จุลลา งอนรด ซึ่งเป็นผู้กำกับเวที ให้กับการแสดงละครร้องของบ้านดุริยประณีต ในกระบวนบทละครร้องที่บ้านดุริยประณีตทำการแสดงเรื่องที่มีความนิยมมากคือเรื่องสาวเครือฟ้า เรื่องขวิดแก้วเจียรไน และเรื่องตุ๊กตายอดรัก

8. บทส่งท้าย

ละครร้องเป็นมรดกสพที่ทรงคุณค่าที่ยืนยงผ่านกาลเวลา มีช่วงขึ้นและลง มีการพัฒนาการตลอด ตั้งแต่ในรั้ววัง จนมาถึงสำนักบ้าน

ละครร้องมีแนวทางมาจากละครบังสาววันของมาเลเซีย โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ฯ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ทรงปรับปรุงใหม่ ให้เหมาะกับความเป็นไทย ลักษณะสำคัญของละครร้องคือ ร้องเพลงเป็นหลัก โดยผู้แสดงจะร้องส่วนที่เป็นคำร้อง มีกลุ่มนักร้องหญิงที่เรียกว่า ลูกคู่ ร้องทำนองเอื้อน บางครั้งหากเป็นการร้องเพื่อเกริ่นนำหรือบรรยายความเป็นหน้าที่เฉพาะของลูกคู่

ละครร้องในยุคแรกแสดงที่โรงละครวิมานเนรมิต ใช้นักแสดงหญิงล้วน และยังคงทำตามนาฏยภาษาต่อมาเกิดเหตุไฟไหม้โรงละครวิมานเนรมิต กิจการละครร้องจึงเงียบไป ในปีเดียวกันนั้นเองพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ทาคณะละครร้องของกรมพระนราธิปไปแสดงในวัง ละครร้องคณะนี้จึงกลับมาที่มีชื่อเสียงและสร้างชื่อได้อีกครั้ง โดกรมพระนราธิปตั้งชื่อคณะละครร้องนี้ว่า คณะหลวงนฤมิตร ทำการแสดงที่โรงละครปริตาลัย ผู้คนจึงนิยมเรียกละครแบบนี้ว่าละครปริตาลัย

หลังจากที่คณะละครปริตาลัยหยุดทำการแสดง นักแสดงในคณะก็ได้ออกมาตั้งคณะละครของตนเอง มีชื่อเสียงหลายคณะ เช่น คณะปราโมทย์ คณะปราโมทย์เมือง คณะประเทืองไทย คณะไฉวเวียง คณะวีโลกกรุง คณะเสรีสำเร็จ คณะบันเทิงไทย คณะนาครบันเทิง และคณะเทพบันเทิง

โดยเฉพาะคณะนาครบันเทิงของแม่บุญนาถ เจนจบภัณฑกิจ ได้มาตั้งโรงละครบริเวณบางลำพู และให้วงปี่พาทย์ ของครูสุข ดุริยประณีต แห่งสำนักดนตรีบ้านดุริยประณีต บางลำพู เป็นผู้บรรเลงปี่พาทย์ ประกอบการแสดง นอกจากนี้ แม่ขม้อย คังคะรัตน์ แม่เอื้อนใหญ่ ศรีไกรวิน ได้ถ่ายทอดเพลงร้องละครร้อง ให้แก่ครูสุดจิตต์ ดุริยประณีต ทำให้คณะดุริยประณีตได้เก็บเพลงละครร้องของเก่าจากวงกรมพระนราไว้ เป็นจำนวนมาก

9. รายการอ้างอิง

- จักรพันธ์ ล้อมวงษ์ และคณะ. (2560). *เพลงประกอบการแสดงละครเรื่องตูกะตายอดรัก ของบ้านดุริยประณีต*. (ศิลปนิพนธ์ระดับปริญญาบัณฑิต). คณะศิลปศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- จันทิมา พรหมโชติกุล. (2518). *วิเคราะห์บทละครของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์*. (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ณรงค์ เขียนทองกุล. (2541). *บางลำพู. บ้านบางลำพู ชุมชนดนตรีไทยชาวบ้านที่เก่าแก่และยิ่งใหญ่ของกรุงเทพ*, หน้า 11-29. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ประเทิน มหาจันทร์. (2556). *การอนุรักษ์เพลงละครร้อง*. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- พูนพิศ อมาตยกุล และคณะ. (2556). *ละครร้อง ประวัติความเป็นมาในรอบร้อยปี. หนังสืองานพระราชทานเพลิงศพ ครูสุดจิตต์ ดุริยประณีต อนันตกุล*, หน้า 232-274. กรุงเทพมหานคร: นานาสีพิมพ์.
- มาลินี ดิลกวนิช. (2543). *ระบำและละครในเอเชีย*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). *สารานุกรมดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์*. กรุงเทพมหานคร: สหมิตรพริ้นติ้ง.
- วิมลศรี วิมลศรี. (2555). *นาฏกรรมและการละคร*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2541). *คำนำคดี. บ้านบางลำพู ชุมชนดนตรีไทยชาวบ้านที่เก่าแก่และยิ่งใหญ่ของกรุงเทพ*, หน้า 11-29. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- สุนันทา ไสรจัจ. (2515). *โขน ละคร ฟ้อนรำ การละเล่นพื้นเมือง*. กรุงเทพมหานคร: พิษเนศ.
- สุมนมาลย์ นิมเนตพันธ์. (2532). *การละครไทย*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิชย์.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2554). *นาฏยศิลป์รัชกาลที่ 5*. กรุงเทพมหานคร: สกสค.